

Η ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ ΣΤΗΝ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΑΧΑΪΑ

—Με αφορμή τα μεγάλα τεχνικά έργα

Με πυκνή και συνεχή κατοίκηση από τη Νεολιθική εποχή ως τις μέρες μας, η παραλιακή ζώνη από τα σημερινά σύνορα της Αχαΐας με την Κορινθία μέχρι το Αίγιο κρύβει ιδιαίτερα σημαντικά ευρήματα που αλλάζουν ριζικά την εικόνα που είχαμε ως τώρα για την περιοχή.

01
Αεροφωτογραφία του ιερού
στα Μάρμαρα Αίγειρας.

Δρ ΕΡΩΦΙΛΗ ΚΟΛΙΑ

Αρχαιολόγος, Προϊσταμένη Εφορείας Αρχαιοτήτων Ηλείας

Η ΚΑΤΑΣΚΕΥΗ ΜΕΓΑΛΩΝ ΤΕΧΝΙΚΩΝ ΕΡΓΩΝ ΣΤΗΝ ΑΧΑΪΑ ΤΑ ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ πέντε χρόνια, της Ολυμπίας Οδού και της Νέας Σιδηροδρομικής Γραμμής Αθηνών-Πατρών (τμήμα Κιάτο-Ροδοδάφνη), είχε ως επακόλουθο τη διενέργεια εκτεταμένων ανασκαφών. Αρχικά διανοίχθηκαν εκατοντάδες δοκιμαστικές τομές στην πορεία του νέου οδικού άξονα, που σε γενικές γραμμές ακολουθεί την υφιστάμενη Εθνική Οδό, και της Νέας Σιδηροδρομικής Γραμμής, σε αρκετές από τις οποίες εντοπίστηκαν αρχαία κατάλοιπα. Οι περισσότερες θέσεις με αρχαία εντοπίστηκαν στο ανατολικό τμήμα της Αχαΐας, στην Αιγιάλεια. Η παραλιακή ζώνη από τα σημερινά σύνορα της Αχαΐας με την Κορινθία μέχρι το Αίγιο παρουσιάζει πυκνή και συνεχή κατοίκηση από τη Νεολιθική εποχή ως τις μέρες μας. Τα ευρήματα από τις ανασκαφές που πραγματοποιήθηκαν στην Αιγιάλεια είναι ιδιαίτερα σημαντικά, μεταβάλλοντας στην κυριολεξία την εικόνα που είχαμε μέχρι τώρα για την περιοχή, με τον εντοπισμό νέων, άγνωστων θέσεων που χρονολογούνται από την Πρωτοελλαδική περίοδο έως τους πρώτους χριστιανικούς αιώνες.

Ολυμπία Οδός

Ι. ΜΑΡΜΑΡΑ (ΧΑΡΤΗΣ: 2)

Κατά τη διενέργεια δοκιμαστικών τομών στα Μάρμαρα, ανατολικά της Ακράτας, εντοπίστηκαν τα κατάλοιπα ιερού στο σημείο όπου είχε σχεδιαστεί η διάνοιξη του ανατολικού στομίου της σήραγγας 13 Α Ακράτας (εικ. 1).

Το ιερό είναι κτισμένο σε αμφιθεατρική θέση στη δυτική όχθη του ποταμού Κριού και εκτείνεται σε δύο άνδρα, καθώς ο χώρος παρουσιάζει έντονη κλίση, ενώ η έκτασή του ξεπερνούσε τα δύο στρέμματα¹. Το πρώτο κτίριο που ανασκάφηκε είναι ο αποκαλούμενος ναῖσκος, που πιθανώς είχε λατρευτικό χαρακτήρα. Πρόκειται για κτίριο ορθογώνιας κάτοψης, με προσανατολισμό Β-Ν, που αποτελείται από σπικό και πρόδομο. Οι τοίχοι είναι δομημένοι από μεγάλους πολυγωνικούς και τετράπλευρους λίθους, κατασκευασμένους από τον τοπικό κροκαλοπαγή λίθο με αδρή επεξεργασία, εκτός από την μπροστινή τους πλευρά, στην οποία οι λίθοι εμφανίζονται καλύτερα λαξευμένοι.

Στο μέσον του βόρειου στενού τοίχου βρέθηκαν δύο λίθινα βάθρα μαρμάρινων αγαλμάτων παιδικών μορφών (εικ. 4). Σώζονται τα πέλατα των δύο αγαλμάτων ως τους αστραγάλους και η βάση τους που είναι συγκολλημένη στα βάθρα με μολυβδοχόηση. Επίσης, εντοπίστηκε μεγάλος αριθμός κινητών ευρημάτων: πύλινα αγγεία, ειδώλια και πάνω από 70 χάλκινα αντικείμενα (ομφαλωτές φιάλες με έκτυπη διακόσμηση λογχοειδών φύλλων, λαβές αγγείων, ειδώλια, κοσμήματα, ένας

Χάρτης

Οι θέσεις της ανασκαφικής έρευνας στην ανατολική Αχαΐα:

- 1: Αλμυρός
- 2: Μάρμαρα
- 3: Πλάτανος
- 4: Τράπεζα
- 5: Ζαχλωρίτικα
- 6: Νικολέικα
- 7: Κερύνεια

Σημειώσεις

- ¹ Για την πρώτη παρουσίαση του ιερού και των πιο σημαντικών ευρημάτων της ανασκαφής: Κολία, υπό έκδ.

τριποδίσκος, μικρό πλακίδιο με δύο ανάγλυφες γυναικείες κεφαλές, εξαρτήματα θύρας, περόνες και ένας καθρέπτης) (εικ. 3). Τα ευρήματα χρονολογούνται κυρίως στον 4ο και 3ο αι. π.Χ., χωρίς να λείπουν και παλαιότερα αντικείμενα.

Ο χάλκινος καθρέπτης διασώζει επιγραφή με το όνομα της θεάς Ειλειθυίας, ενώ ένα άλλο αντικείμενο, πιθανώς κλειδί, φέρει επιγραφή με το όνομα της Δήμητρας. Συνεπώς πρόκειται για ιερό της Δήμητρας, στο οποίο, ωστόσο, λατρευόταν και η Ειλειθυία, θεά του τοκετού. Η λατρεία της Ειλειθυίας ήταν διαδεδομένη στην Πελοπόννησο². Σύμφωνα με τον Πausανία, η θεά αυτή λατρευόταν και σε πόλεις της Αιγιάλειας: στο Αίγιο, στη Βούρα και στην Πελλήνη³.

Στο ίδιο άνδρη, στο νοτιοδυτικό άκρο του ιερού, σε απόσταση 17 μ. νοτίως της εισόδου του ναΐσκου ανασκάφηκε τελετουργική πυρά μεγάλης έκτασης. Στο κέντρο της πυράς είχε διαμορφωθεί στο βραχώδες έδαφος τετράπλευρο ακανόνιστο έξαρμα διαστάσεων 2,40×4,10 μ. Η κατασκευή αυτή θυμίζει αρκετά το βωμό στο Θεσμοφόριο της Πέλλας που έχει, επίσης, ακανόνιστο τετράπλευρο σχήμα και αποτελείται από επάλληλες στρώσεις λατύπης-πηλού⁴. Πρόκειται, λοιπόν, για μία απλή κατασκευή, που τυπολογικά θα μπορούσε να ενταχθεί στους βωμούς τέφρας. Από την πυρά προέρχεται μεγάλος αριθμός θραυσμένων οστών ζώων και ευρήματα που χρονολογούνται από την Αρχαϊκή έως την Πρώιμη Ελληνιστική περίοδο, κάποια τελείως καμένα: γυναικεία ειδώλια, αγγεία και κοσμήματα, χάλκινα και ασημένια.

Στο χαμηλότερο προς ανατολικά πλάτωμα ανασκάφηκαν κτίσματα μικρών διαστάσεων με ορθογώνια ή τραπεζίσιοχημη κάτοψη. Η δόμησή τους σε γενικές γραμμές ήταν αμελής, ενώ σε κάποια βρέθηκαν εσωτερικά κτιστά θρανία, που πιθανώς ήταν τα πόδια κλινών. Τα κτίσματα αυτά ήταν βοηθητικοί χώροι του ιερού και πρέπει να χρησιμοποιούνταν για την πραγματοποίηση κοινών τελετουργικών γευμάτων.

Η ανασκαφή του ιερού έφερε στο φως μεγάλο αριθμό πήλινων ειδωλίων, κυρίως γυναικείων μορφών. Τα πιο πρώιμα είναι χειροποίητα και ανάγονται στα τέλη του 7ου-αρχές 6ου αι. π.Χ., ενώ στον 6ο και 5ο αιώνα επικρατεί ο τύπος της κόρης με πόλο, που κρατά πτηνό με το λυγισμένο χέρι στο στήθος και με το άλλο καρπό ή στεφάνι. Η ίδια μορφή απαντά και καθιστή (εικ. 2), συνήθως με πτηνό στο στήθος.

Στα χάλκινα ειδώλια συγκαταλέγονται δύο ειδώλια φτερωτών ανδρικών μορφών, δύο ειδώλια βοοειδών, ειδώλιο ελαφιού και ειδώλιο πετεινού.

Τέλος, βρέθηκαν πολλά χάλκινα κοσμήματα, αλλά και ασημένια, όπως περίτεχνο βραχιόλι σε μορφή φιδιού, του οποίου η κεφαλή και η ουρά είναι επιχρυσωμένα· επίσης, ενώτια, περόνες, πόρπες και πολλά δακτυλίδια, σφραγιστικά ή απλοί κρίκοι.

Το ιερό στα Μάρμαρα δεν μνημονεύεται από τους αρχαίους συγγραφείς. Άλλωστε, όταν πέρασε ο Πausανίας από την Αχαΐα, το ιερό, σύμφωνα με τα ανασκαφικά στοιχεία, είχε εγκαταλειφθεί. Στη θέση η λατρεία φαίνεται ότι ξεκινά τον 7ο αι. π.Χ., αλλά είχε προηγηθεί η κατοίκησή της στο β' μισό του 8ου αι. π.Χ. Τα κτιριακά κατάλοιπα του ιερού χρονολογούνται στον 5ο και 4ο αι. π.Χ., ενώ πρέπει να εγκαταλείφθηκε τον 3ο αι. π.Χ. Η κλιμακωτή διάταξή του σε επάλληλα άνδρα θυμίζει το ιερό της Δήμητρας και της Κόρης στην Κόρινθο⁵. Πιθανώς ανήκε στην επικράτεια των Αιγών, πόλης της Αχαΐας, της οποίας η χώρα πρέπει να εκτεινόταν δυτικά του σημερινού ποταμού Κριού⁶.

II. ΖΑΧΛΩΡΙΤΙΚΑ (ΧΑΡΤΗΣ: 5)

Βορείως του κηρυγμένου αρχαιολογικού χώρου του Αγίου Στέφανου Ζαχλωρίτικων αποκαλύφθηκαν κατάλοιπα μεγάλου κτιρίου με πεσμένα αρχιτεκτονικά μέλη στο εσωτερικό του, ενώ ανατολικά του εντοπίστηκε νεκροταφείο κεραμοσκεπών τάφων και μεγάλος, κτιστός αγωγός. Όταν διαπιστώθηκε ότι οι παραπάνω αρχαιότητες χρονολογούνται στην Παλαιοχριστιανική εποχή, ενημερώθηκε η αρμόδια 6η ΕΒΑ, η οποία συνέχισε την ανασκαφή.

² Για τη λατρεία της Ειλειθυίας, βλ. Pingiatoglou 1981, Θέμελης 2011.

³ Πausανίας, VII, 23.5 (Αίγιο), 25.9 (Βούρα), 27.8 (Πελλήνη).

⁴ Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 1996, σ. 19-26.

⁵ Για τη διάταξη του ιερού και την αρχιτεκτονική του ιερού της Δήμητρας και Κόρης στον Ακροκόρινθο, βλ. κυρίως Bookidis / Stroud 1997.

⁶ Για την τοπογραφία της περιοχής και το όριο της επικράτειας της Αίγειρας και των Αιγών, βλ. Κόλια 2007-2008, σ. 57-60. Επίσης, για τις αρχαίες πόλεις της Αιγιάλειας, βλ. Βόρδος / Κόλια 2008.

III. ΝΙΚΟΛΕΪΚΑ (ΧΑΡΤΗΣ: 6)

Δυτικότερα, στην περιοχή της αρχαίας Ελίκης, εντοπίστηκε μυκηναϊκός οικισμός με έκταση που υπερβαίνει τα 20 στρέμματα. Η ανασκαφή πραγματοποιήθηκε σε μια ζώνη μήκους 250 μ., κατά μήκος της βόρειας πλευράς της Νέας Εθνικής Οδού Κορίνθου-Πατρών, στις βορειοδυτικές υπώρειες του λόφου Καλλιθέα ή Ψωριαρού (εικ. 6). Στο ύψωμα Καλλιθέα ή Ψωριαρού, είχε ανασκαφεί παλαιότερα τμήμα εκτεταμένου μυκηναϊκού νεκροταφείου με πλούσια κτερισμένους θαλαμοειδείς τάφους που χρονολογούνται από την ΥΕ ΙΒ έως την ΥΕ ΙΙΙΓ περίοδο⁷. Σύμφωνα με τον ανασκαφέα, Μιχάλη Πετρόπουλο, πρόκειται για το νεκροταφείο της μυκηναϊκής Ελίκης⁸.

Τα ανασκαφικά δεδομένα δείχνουν ότι πρόκειται για μεγάλο υστεροελλαδικό οικισμό, διαρθρωμένο μάλλον σε συνοικίες στα πλατώματα και στα λιγότερο απότομα πρανή των υπωρειών του λόφου. Ο οικισμός, λόγω της θέσης του, σχετίζεται άμεσα με το μυκηναϊκό νεκροταφείο ψηλότερα στον ίδιο λόφο, ενώ συνεχίζεται προς Β, δηλαδή προς το χωριό των Νικολέικων. Μάλιστα, η απόσταση του ανεσκαμμένου τμήματος του οικισμού από τον αψιδωτό ναό της Γεωμετρικής εποχής που πρόσφατα εντοπίστηκε στο κέντρο των Νικολέικων, επί της Παλαιάς Εθνικής Οδού, είναι μόλις 250 μ. Ο αψιδωτός ναός πιθανώς ταυτίζεται με τον γεωμετρικό ναό του Ελικώνιου Ποσειδώνα, του οποίου η λατρεία στην Ελίκη ήταν πανάρχαιη⁹. Κατά συνέπεια, τα οικιστικά κατάλοιπα που ανασκάφηκαν στους πρόποδες του υψώματος Ψωριαρού πρέπει να ανήκουν στη μυκηναϊκή Ελίκη.

Τα κτιριακά λείψανα σε πολλά σημεία της ανασκαφής αποκαλύφθηκαν σχεδόν επιφανειακά, αμέσως κάτω από τη φυτική γη. Συνολικά ανασκάφηκε έκταση περίπου ενός στρέμματος. Παρά την αποσπασματική διατήρηση των κτιρίων, φαίνεται ότι υπήρχαν ενιαία συγκροτήματα που αποτελούνταν από μικρότερους ορθογώνιους χώρους. Διακρίνονται δύο οικοδομικές φάσεις. Οι τοίχοι έχουν κτιστεί με ποταμίσιες κροκάλες και κροκαλοπαγείς λίθους, αδρά δουλεμένους ή τελείως ακατέργαστους, ενώ η ανωδομή τους πρέπει να ήταν από ωμοπλίνθους. Το πάχος τους κυμαίνεται από 0,45 μ. έως 0,80 μ. Σε κάποιους χώρους ο φυσικός βράχος είχε λαξευτεί έτσι, ώστε να αποτελέσει το δάπεδο των χώρων. Στην επιφάνεια του βράχου αποκαλύφθηκαν κυκλικά λαξεύματα, τα οποία πιθανώς χρησίμευαν για την τοποθέτηση αποθηκευτικών αγγείων, ενώ κάποια μπορεί να χρησίμευαν για

02

Μάρμαρα: Πήλινο ειδώλιο γυναικείας καθιστής μορφής με πόλο.

03

Μάρμαρα: Χάλκινα αντικείμενα στο εσωτερικό του ναΐσκου. Διακρίνονται ειδώλιο φτερωτής μορφής –πιθανώς εξάρτημα ξύλινου σκεύους ή τρίποδα–, εξαρτήματα θύρας, λαβές αγγείων και δύο μικρές φιάλες.

04

Μάρμαρα: Οι βάσεις των δύο μαρμαρίνων αγαλμάτων στο εσωτερικό του ναΐσκου.

⁷ Μ. Πετρόπουλος, *ΑΔ* 50, Χρονικά (1995), σ. 233-236, Μ. Πετρόπουλος, *ΑΔ* 51, Χρονικά (1996), σ. 240, Πετρόπουλος 2006, σ. 37-44, Petropoulos 2007.

⁸ Μ. Πετρόπουλος, *ΑΔ* 50, Χρονικά (1995), σ. 233-236, Petropoulos 2007, 253-254.

⁹ Kolia 2011, Κόλια / Γκαδόλου 2007, Kolia / Gadoulou 2011, Gadoulou 2011.

την υποδοχή υποστυλωμάτων για πρόχειρα στέγαστρα ή υπόστεγα. Ανάμεσα στα κτιριακά λείψανα που έχουν έρθει στο φως ξεχωρίζουν τα κατάλοιπα οικίας με δύο χώρους (εικ. 5). Στο δάπεδο του βόρειου δωματίου ανασκάφηκε μικρός τάφος, προφανώς για παιδική ταφή, όπως συνηθιζόταν στην προϊστορική εποχή. Ο νότιος χώρος έχει διαμορφωθεί με τη λάξευση του βράχου, ώστε να σχηματιστεί κόγχη στο νότιο άκρο του, προς το πρανές του λόφου. Στο δωμάτιο αυτό βρέθηκαν κατά χώραν αγγεία οικιακής χρήσης, κυρίως χύτρες και κύλικες.

Σύμφωνα με τις πρώτες ενδείξεις, η κεραμική χρονολογείται στην ΥΕ II και ΥΕ III περίοδο. Βρέθηκαν αρκετά πύλινα αγγεία (αλάβαστρα, κύαθοι, κύλικες,

05

06

05
Νικολέικα: Μυκηναϊκή οικία από ΒΑ.

06
Αεροφωτογραφία του μυκηναϊκού οικισμού στα Νικολέικα.

07
Νικολέικα: Κύλικα με γραπτή διακόσμηση.

χύτρες και άλλα μαγειρικά σκεύη, πίθοι και πιθαμοφορείς), πήλινα δισκοειδή βάρη, αγνύθες, σφονδύλια, λίθινα τριβεία και χάλκινα αντικείμενα, όπως εγχειρίδια, αιχμές βελών, θραύσματα εργαλείων και ελάσματα (εικ. 7). Το είδος των κτιριακών καταλοίπων σε συνδυασμό με τα κινητά ευρήματα μαρτυρεί πως πρόκειται για οικιστικό σύνολο που είχε κυρίως αγροτικό χαρακτήρα.

IV. ΚΕΡΥΝΕΙΑ (ΧΑΡΤΗΣ: 7)

Σε μικρή απόσταση δυτικά του μυκηναϊκού οικισμού, στους πρόποδες του υψώματος Μπρούμα ή Άγιος Γεώργιος στην Κερύνεια, όπου θεωρείται ότι βρισκόταν η ακρόπολη της Ελίκης¹⁰, εντοπίστηκε εκτεταμένος πρωτοελλαδικός οικισμός (εικ. 9). Οι δοκιμαστικές τομές που διανοίχθηκαν αρχικά έδειξαν ότι τα αρχαία κατάλοιπα καλύπτουν μία έκταση τουλάχιστον 50 στρεμμάτων, ωστόσο ο προϊστορικός οικισμός ενδέχεται να είναι ακόμη μεγαλύτερος, καθώς τα όριά του δεν έχουν εντοπιστεί. Δεν έχουν βρεθεί κατάλοιπα οχυρώσεων και απουσιάζουν εντελώς οι ταφές και οι ενδείξεις για την ύπαρξη νεκροταφείου στην έκταση που ερευνάται. Τα αρχαιολογικά κατάλοιπα χρονολογούνται στην ΠΕ II και ΠΕ III περίοδο και τα ανασκαφικά δεδομένα αποδεικνύουν τη συνεχή κατοίκηση του οικισμού τουλάχιστον για 500 έτη, πιθανώς έως τα τέλη της 3ης χιλιετίας.

Οι οικιστικές φάσεις είναι αλληπάλλινες και τα κτιριακά κατάλοιπα ιδιαίτερα πυκνά. Για την εξομάλυνση του εδάφους, όπου ήταν απαραίτητο, πριν από την οικοδόμηση των κτιρίων, είχε προηγηθεί μπάζωμα του χώρου με στρώμα από λίθους και όστρακα. Οι τοίχοι σε αρκετές περιπτώσεις είναι δομημένοι με την τεχνική της ιχθυάκανθας και αποτελούνται από δύο παράλληλες σειρές λίθων, με γέμισμα από μικρότερους λίθους στο μεταξύ τους κενό διάστημα. Καθ' ύψος σώζονται συνήθως δύο έως τρεις σειρές λίθων. Επίσης, έχουν εντοπιστεί κοντά σε τοίχους λίθοι με διαμορφωμένες υποδοχές για ξύλινα δοκάρια που θα στήριζαν τις στέγες ή θα αποτελούσαν τις βάσεις στύλων για πρόχειρα υπόστεγα. Εκτός από τους πολυάριθμους χώρους μικρών διαστάσεων που ερευνήθηκαν, διαπιστώθηκε ότι υπήρχαν και σχετικά πιο ευμεγέθη κτίρια, όπως το χαρακτηριστικό για την περίοδο αυτή «κτίριο με διαδρόμους» (corridor house) (εικ. 11).

Η κεραμική περιλαμβάνει μεγάλη ποικιλία σχημάτων αγγείων: χονδροειδή αγγεία, πίθους (εικ. 8), αμφορείς, κύπελλα, φιάλες, σαλτισιέρες, αλλά και σπανιότερα σχήματα, όπως οι καρποδόχες. Σημαντικά ευρήματα είναι πήλινος κρατευτής οβελού με ζωόμορφη απόληξη και πήλινο υποστατό ή πύραυλο με μορφή μάσκας. Πολύ συχνή είναι η ανάγλυφη σχοινοειδής διακόσμηση στα αγγεία, και σπανιότερα απαντούν η εγχάρακτη και η γραπτή διακόσμηση. Στα ευρήματα που χρονολογούνται στην ΠΕ III περίοδο συγκαταλέγονται τα χαρακτηριστικά αγγεία του τύπου «ουζοπότηρο» και τα πήλινα αγκυρόσχημα αντικείμενα (εικ. 10).

Επίσης, έχει βρεθεί μεγάλος αριθμός πήλινων υφαντικών βαρών, λίθινων τριβείων και τριπτήρων, λεπίδων και απολεπισμάτων οφianού, αλλά και χάλκινα αντικείμενα, από τα οποία ξεχωρίζουν ένα εγχειρίδιο και ένα περιάπτο.

Η μακρά περίοδος κατοίκησης του οικισμού και η μεγάλη έκτασή του μας οδηγούν στο συμπέρασμα ότι αποτελούσε το κέντρο της περιοχής της Ελίκης κατά την 3η χιλιετία. Άλλωστε, όπως είναι γνωστό, την περίοδο αυτή στην Πελοπόννησο δημιουργούνται πρώιμα πρωτοαστικά κέντρα, στα οποία θα πρέπει να ενταχθεί και ο εκτεταμένος πρωτοελλαδικός οικισμός της Κερύνειας¹¹. Από τον οικισμό αυτόν πιθανώς θα ήταν εξαρτημένα μικρότερα οικιστικά κέντρα, όπως τα κατάλοιπα οικισμού στον Ριζόμυλο κοντά στη θάλασσα, που απέχουν μόλις 500 μ. από την πρωτοελλαδική θέση στην Κερύνεια και χρονολογούνται στην ίδια περίοδο¹². Μάλιστα, λόγω της εγγύτητάς του με την ακτογραμμή, θα μπορούσαμε να υποθέσουμε ότι αυτός ο μικρότερος παραλιακός οικισμός αποτελούσε το επίνειο του μεγαλύτερου οικιστικού κέντρου στην Κερύνεια.

07

¹⁰ Η θέση είχε ταυτιστεί με την ακρόπολη της Ελίκης από περιηγητές ήδη τον 19ο αι.: Puillon-Boblaye 1836. Επίσης, βλ. Πετρόπουλος 1990, σ. 512-513.

¹¹ Το ίδιο φαινόμενο παρατηρείται και στην περιοχή του Κραθίου λίγο ανατολικότερα. Οι μικρότεροι πρωτοελλαδικοί οικισμοί, όπως ο ημορεινός οικισμός στην Αίγιρα, ήταν εξαρτημένοι από το μεγάλο πρωτοελλαδικό οικιστικό κέντρο στο Κράθιο: Alram-Stern / Deger-Jalkotzy 2006, σ. 47-52.

¹² Katsonopoulou 2002, σ. 208-209, Katsonopoulou 2011, Katsarou-Tzeveleki 2011.

ΕΡΓΟΣΕ: Νέα Σιδηροδρομική Γραμμή Αθηνών-Πατρών

Ι. ΑΙΓΕΙΡΑ: ΘΕΣΗ ΑΛΜΥΡΟΣ (ΧΑΡΤΗΣ: 1)

Στη θέση Αλμυρός, στην παραλιακή ζώνη δυτικά των Μαύρων Λιθαριών, νότια της υφιστάμενης σιδηροδρομικής γραμμής, ανασκάφηκε τμήμα αρχαίου νεκροταφείου έκτασης περίπου ενός στρέμματος.

Η θέση βρίσκεται στη χώρα της αρχαίας Αίγειρας. Στο δυτικό τμήμα της ανασκάφηκαν εννέα τάφοι της Ύστερης Ελληνιστικής εποχής, με προσανατολισμό Β-Ν. Από αυτούς οι πέντε ήταν κεραμοσκεπείς και οι υπόλοιποι λακκοειδείς. Στα κτερίσματα συγκαταλέγονται χάλκινα νομίσματα, λύχνοι, σκυφίδια με έξω νεύον χείλος, μυροδοχεία, ένα προχοΐδιο και μία λοπάδα.

Στο ανατολικό τμήμα της ανασκαφής βρέθηκε τετράπλευρη κατασκευή από λαξευμένους κροκαλοπαγείς λίθους μεγάλου μεγέθους, με προσανατολισμό Α-Δ. Το μήκος της ανερχόταν σε 4,35 μ., το πλάτος της ήταν 2,30 μ. και το σωζόμενο ύψος της 2,30 μ. Νότιά της εντοπίστηκαν δύο λίθινες σαρκοφάγοι με προσανατολισμό Β-Ν. Οι όψεις τους ήταν επιχρισμένες με λευκό κονίαμα. Στην πρώτη βρέθηκε ελαφρώς μετακινημένη η καλυπτήρια πλάκα, ενώ στο εσωτερικό της σωζόταν ο σκελετός με το κρανίο στη βορειοανατολική πλευρά. Η ταφή ήταν κτερισμένη με ένα λύχνο και μία σιδερένια στλεγγίδα (εικ. 13). Στη δεύτερη σαρκοφάγο η ταφή ήταν αναμοχλευμένη. Στη νοτιοδυτική γωνία βρέθηκε μελαμβαφής λεκανίδα με το πώμα της. Γύρω από τις δύο σαρκοφάγους εντοπίστηκαν και ανασκάφηκαν δύο κτιστοί κιβωτιόσχημοι και δύο λακκοειδείς τάφοι. Στα κτερίσματα συγκαταλέγονται λύχνοι, ένας σκύφος και μία σιδερένια στλεγγίδα. Οι ταφές στον ανατολικό τομέα της ανασκαφής ανάγονται στον 4ο αι. π.Χ., σύμφωνα με τη χρονολόγηση των κτερισμάτων τους.

ΙΙ. ΠΛΑΤΑΝΟΣ (ΧΑΡΤΗΣ: 3)

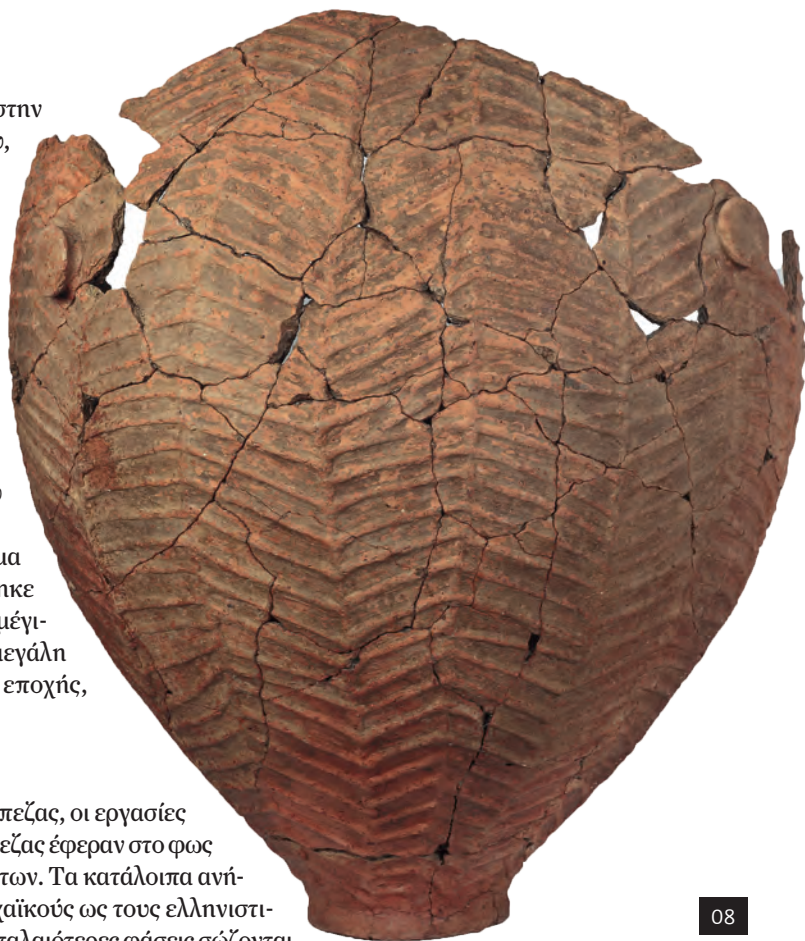
Σε επιφανειακή έρευνα που πραγματοποιήθηκε στην περιοχή της Σήραγγας Διαφυγής ΟΧ2 Πλατάνου, βρέθηκαν δύο κεραμοσκεπείς τάφοι της Ύστερης Ρωμαϊκής εποχής στο πρηνές της οδού πρόσβασης στο χώρο του έργου. Κατά την ανασκαφική έρευνα εντοπίστηκαν συνολικά 16 ταφές ποικίλου προσανατολισμού. Οι περισσότεροι τάφοι ήταν κεραμοσκεπείς και βρέθηκαν σε βάθος 0,50-1,50 μ. από την επιφάνεια του εδάφους. Σκελετικά κατάλοιπα σώζονταν στους δέκα τάφους, ενώ οι έξι ταφές ήταν κτερισμένες με αγγεία, κυρίως πρόχους (εικ. 12). Τέλος, στο νοτιοανατολικό τμήμα του νεκροταφείου αποκαλύφθηκαν τα λείψανα τοίχου αμελούς δόμησης, πιθανώς της ίδιας περιόδου.

Κατά τις εκσκαφικές εργασίες στο δυτικό τμήμα του μετώπου της σήραγγας Πλατάνου ανασκάφηκε στρώμα με όστρακα, έκτασης περίπου 100 τ.μ., το μέγιστο πάχος του οποίου έφτανε τα 1,50 μ. Βρέθηκε μεγάλη ποσότητα κεραμικής, κυρίως της Ελληνιστικής εποχής, αλλά δεν εντοπίστηκαν κτιριακά κατάλοιπα.

ΙΙΙ. ΤΡΑΠΕΖΑ (ΧΑΡΤΗΣ: 4)

Στη θέση Γιαννιά, στην παραλιακή ζώνη της Τράπεζας, οι εργασίες για τη διάνοιξη της Σήραγγας Διαφυγής ΣΔ2 Τράπεζας έφεραν στο φως τα λείψανα κτιρίων σε έκταση περίπου 2 στρεμμάτων. Τα κατάλοιπα ανήκουν σε οικισμό που χρονολογείται από τους αρχαϊκούς ως τους ελληνιστικούς χρόνους (6ος-3ος αι. π.Χ.)¹³ (εικ. 16). Από τις παλαιότερες φάσεις σώζονται αποσπασματικά κατάλοιπα (εικ. 14), εκτός από ένα κτίριο της Κλασικής εποχής,

¹³ Η ανασκαφή της θέσης άρχισε το 2007 και ολοκληρώθηκε το 2012, καθώς το μεγάλο βάθος της επίχωσης και η έντονη κλίση του εδάφους, αλλά και οι αλληπάλληλες φάσεις κατοίκησης δυσχέραναν τη διεξαγωγή της ανασκαφικής δραστηριότητας. Ο οικισμός δεν ήταν γνωστός στην έρευνα, αλλά το 1981, σε απόσταση 300 μ. ανατολικά του, είχαν ανασκαφεί δύο κεραμοσκεπείς τάφοι με ευρήματα του 5ου αι. π.Χ.: Λ. Παπακόστα, *ΑΔ* 36, Χρονικά (1981), σ. 171. Πιθανώς, οι τάφοι αυτοί ανήκουν στο νεκροταφείο του οικισμού στη θέση Γιαννιά.

08
Κερύνεια: Πίθος με ανάγλυφη
διακόσμηση τύπου ιχθυάκανθας.

09
Αεροφωτογραφία του πρωτοελλαδικού
οικισμού στην Κερύνεια.

10
Κερύνεια: Πήλινο αγκυρόσχημο
αντικείμενο.

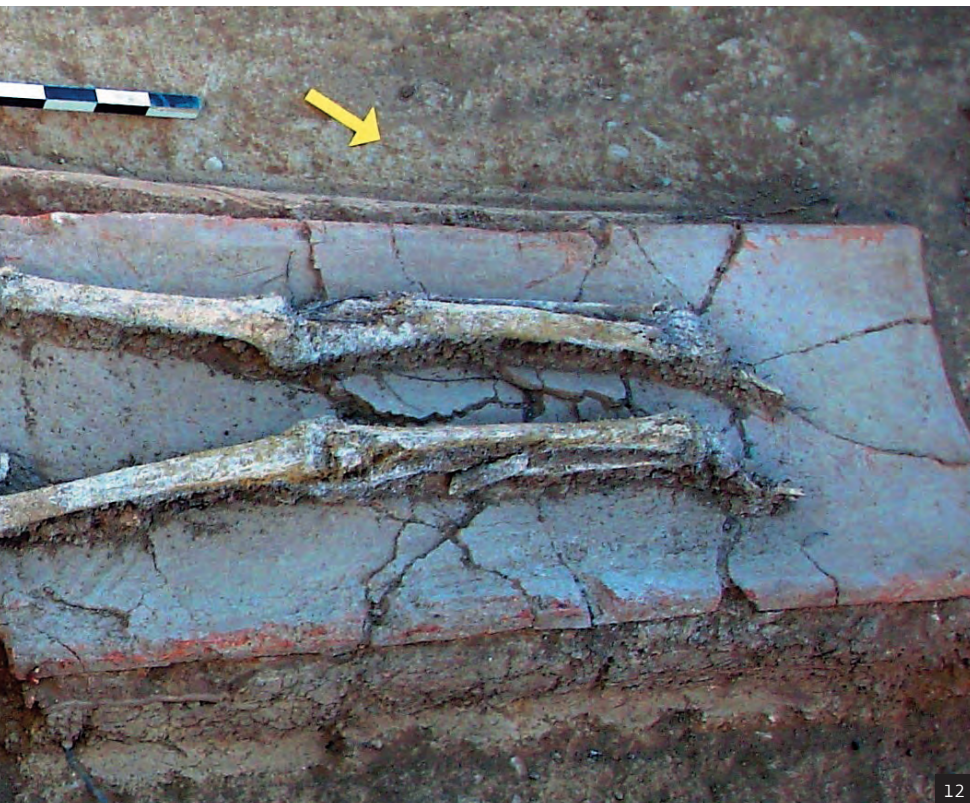
11
Κερύνεια: Άποψη του «κτιρίου
με διαδρόμους» από Β.

13
Αλμυρός Αίγειρας: Ταφή στο εσωτερικό
σαρκοφάγου.

14
Τράπεζα: Τμήμα αττικής μελανόμορφης
ληκύθου με παράσταση του Οιδίποδα
και της Σφίγγας (500-475 π.Χ.).
Τα πρωιμότερα ευρήματα του αρχαίου
οικισμού χρονολογούνται στα τέλη
του 6ου–αρχές του 5ου αι. π.Χ. και
συσχετίζονται κυρίως με αποσπασματικά
κατάλοιπα ή προέρχονται από
διαταραγμένα στρώματα από
μεταγενέστερες επεμβάσεις.

12

Πλάτανος: Κεραμοσκεπής τάφος.

το οποίο σώθηκε σε καλή κατάσταση, καθώς καλύφθηκε από δρόμο που κατασκευάστηκε τον 4ο αι. π.Χ. Στο εσωτερικό του βρέθηκαν αγγεία και ειδώλια του 5ου αι. π.Χ., αλλά το πιο σημαντικό εύρημα είναι ένα πήλινο πλακίδιο με ανάγλυφη διακόσμηση, στο οποίο σώζονται έντονα ίχνη των χρωμάτων που το κοσμούσαν: κόκκινο και γαλάζιο¹⁴. Εικονίζεται γυναικεία μορφή με φιδίσιο το κάτω τμήμα του σώματος, που ταυτίζεται με τη Σκύλλα.

Ανασκάφθηκαν κτιριακά συγκροτήματα ή τμήματά τους που χρονολογούνται κατά κύριο λόγο στις δύο τελευταίες φάσεις κατοίκησης του οικισμού, στο τελευταίο τέταρτο του 4ου και στον 3ο αι. π.Χ. Σύμφωνα με τα ανασκαφικά στοιχεία, στην τελευταία φάση του, τον 3ο αι. π.Χ., ο οικισμός ανακατασκευάζεται με δρόμους σχεδόν παράλληλους προς την παραλία, που έχουν προσανατολισμό ΒΔ-ΝΑ, και κτίρια προσαρμοσμένα στην έντονη κατωφέρεια του εδάφους. Το οδόστρωμα ήταν κατασκευασμένο από πατημένο χώμα και χαλίκι. Λόγω της έντονης υψομετρικής διαφοράς προς τα βόρεια, δηλαδή προς τη θάλασσα, στο ανατολικό τμήμα της ανασκαφής είχε κατασκευαστεί ισχυρός αναλημματικός τοίχος. Ο τοίχος αυτός χρησίμευε συγχρόνως και ως νότιος τοίχος κτιρίου, με την πρόσοψή του επί του κύριου δρόμου που διέσχιζε τον οικισμό (εικ. 17).

Η χρονολόγηση των δύο ελληνιστικών φάσεων βασίζεται στα πολυάριθμα νομίσματα από τα εκτεταμένα στρώματα καταστροφής που παρέμειναν αδιατάρακτα από μεταγενέστερες επεμβάσεις, σφραγίζοντας το περιεχόμενο των χώρων, αφού η θέση δεν ξανακατοικήθηκε μετά το γ' τέταρτο του 3ου αι. π.Χ.¹⁵ (εικ. 15). Αξίζει να σημειωθεί ότι τα κτίρια παρουσιάζουν ίχνη καταστροφής από σεισμούς¹⁶. Η κεραμική αποτελείται από αποθηκευτικά αγγεία και αμφορείς, και μικρότερα αγγεία: σκύφους, οινόχοες, σκυφίδια, πινάκια και λύχνους¹⁷. Επίσης, βρέθηκαν μεταλλικά εργαλεία που σχετίζονται με τις αγροτικές

14

¹⁴ Κόλια, «Πίνακας...», υπό έκδ.

¹⁵ Κόλια / Αλεξοπούλου, υπό έκδ.

¹⁶ Μόσχου 2013.

¹⁷ Για την κεραμική της Ελληνιστικής εποχής, βλ. Κόλια, «Κλειστά...», υπό έκδ.

15

ασχολίες των κατοίκων, αλλά και πολλά χάλκινα άγκιστρα και μία τρίαίνα, αντικείμενα που δείχνουν την ενασχόλησή τους με την αλιεία. Παράλληλα, η πληθώρα των χάλκινων νομισμάτων που προέρχονται από έναν μεγάλο αριθμό νομισματοκοπειών (Κόρινθος, Σικυώνα, Αθήνα, Κλεωνές, Πελλήνη, Κλείτωρ, Άργος, Ερμιόνη, Φλειούς, Αλέα, Ήλις, Λευκάς, Χαλκίδα, Ιστιαία, Οπούντιοι Λοκροί, Λάρισα, Αμφίπολις, Βυζάντιο, Σαλαμίνα Κύπρου, Μίλητος, Έφεσος, Συρακούσες, Ρήγιο, Αχαϊκή Συμπολιτεία, Κοινό των Ηπειρωτών, Κοινό Θεσσαλών) επιβεβαιώνει τις πυκνές εμπορικές συναλλαγές. Πρόκειται κυρίως για μικρές υποδιαίρεσεις με χαμηλή αγοραστική αξία που κάλυπταν τις καθημερινές συναλλακτικές ανάγκες.

Τα λείψανα του αρχαίου οικισμού εκτείνονται ως τη θάλασσα, καθώς στο σημείο αυτό σχηματίζεται αβαθής ορμίσκος, όπου καταλήγει ο αρχαίος δρόμος που οδηγούσε από τη Βούρα, αρχαία πόλη στην ενδοχώρα της Αιγιάλειας, στο σημερινό Κάστρο Διακοπτού, προς την παραλιακή ζώνη¹⁸. Λαμβάνοντας υπόψη μας τα παραπάνω δεδομένα καταλήγουμε στο εύλογο συμπέρασμα ότι ο οικισμός στη θέση Γιαννιά ήταν το επίνειο της Βούρας.

* Για τη διενέργεια των δοκιμαστικών τομών και, στη συνέχεια, των εκτεταμένων ανασκαφών στο πλαίσιο των εργασιών για την κατασκευή του Αυτοκινητόδρομου Κορίνθου-Πατρών και της Νέας Σιδηροδρομικής Γραμμής Αθηνών-Πατρών προσλήφθηκε μεγάλος αριθμός έκτακτου προσωπικού: αρχαιολόγοι, συντηρητές, σχεδιαστές, εργατοτεχνίτες, χωρίς την καίρια συμβολή των οποίων δεν θα ήταν δυνατή η πραγματοποίηση αυτού του τεράστιου ανασκαφικού έργου. Οι ανασκαφές στην Ανατολική Αιγιάλεια πραγματοποιήθηκαν από το 2007 έως το 2014 υπό την εποπτεία της υπογράφουσας, ενώ μετά την ολοκλήρωσή τους άρχισε η καταγραφή και η μελέτη του πλούσιου υλικού που ήρθε στο φως, ώστε να καταστεί δυνατή η δημοσίευσή του.

¹⁸ Για τη Βούρα, βλ. Meyer 1939, σ. 134-139, Μουτσόπουλος 1958, Κόλια 2007, σ. 215-247. Για τα νεότερα δεδομένα της έρευνας σχετικά με τον αρχαίο δρόμο που συνέδεε τη Βούρα με το επίνειό της, βλ. Βόρδος / Κόλια 2008, ιδίως Ε. Κόλια, «Η αρχαία Βούρα και η χώρα της», σ. 80-106.

16

15

Τράπεζα: Χάλκινο νόμισμα Σικυώνας.

16

Αεροφωτογραφία του αρχαίου οικισμού στην Τράπεζα.

17

Τράπεζα: Αναλημματικός τοίχος που συγχρόνως αποτελούσε τον νότιο τοίχο κτιρίου.

17

Βιβλιογραφία

- Afram-Stern / Deger-Jalkotzy 2006: Afram-Stern E. / Deger-Jalkotzy S., *Aigeira I. Die Mykenische Akropolis 3*, Βιέννη 2006.
- Bookidis / Stroud 1997: Bookidis N. / Stroud R.S., *The Sanctuary of Demeter and Kore. Topography and Architecture, Corinth XVIII.3*, Πρίνστον - Νιου Τζέρσεϊ 1997.
- Βόρδος / Κόλια 2008: Βόρδος Α. / Κόλια Ε., *Αιγιάλεια. Αρχαίες Πόλεις και Μνημεία*, Πάτρα 2008.
- Γκαδόλου 2008: Γκαδόλου Α., *Η Αχαΐα στους Πρώιμους Ιστορικούς Χρόνους. Η Κεραμική Παραγωγή και τα Έθιμα Ταφής*, Αθήνα 2008.
- Gadoulou 2011: Gadoulou A., «A Late Geometric Architectural Model with Figure Decoration from ancient Helike, Achaea», *Annual of the British School at Athens* 106 (2011), σ. 247-273.
- Θέμελης 2011: Θέμελης Π., «Ειλειθυίας Εγκώμιον», στο Αθ. Κάντα / Κ. Δαβάρας (επιμ.), *Ελούθια Χαριστήριον. Το Ιερό Σπήλαιο της Ειλειθυίας στον Τσούτσουρο*, Ηράκλειο 2011, σ. 22-26.
- Katsarou-Tzeveleki 2011: Katsarou-Tzeveleki St., «Morphology and Distribution of Pottery at the Early Helladic Settlement of Helike», στο Katsonopoulou D. (επιμ.), *Helike IV, Ancient Helike and Aigialeia, Protoelladika. The Southern and Central Greek Mainland*, Αθήνα 2011, σ. 89-126.
- Katsonopoulou 2002: Katsonopoulou D., «Helike and her Territory in the Light of New Discoveries», στο Greco E. (επιμ.), *Gli Achei e l'identità etnica degli Achei d'Occidente, Atti del Convegno Internazionale di Studi, Paestum, 23-25 febbraio 2001, Paestum-Atene 2002*, σ. 205-216.
- Katsonopoulou 2011: Katsonopoulou D., «A Proto-urban Early Helladic Settlement Found on the Helike Delta», στο Katsonopoulou D. (επιμ.), *Helike IV, Ancient Helike and Aigialeia, Protoelladika. The Southern and Central Greek Mainland*, Αθήνα 2011, σ. 63-88.
- Κόλια 2007: Κόλια Ε., «Τοπογραφία της Βούρας και της Χώρας της: Νεότερες Έρευνες», *Annuario della Scuola Archeologica di Atene* 85 (2007), σ. 215-247.
- Κόλια 2007-2008: Κόλια Ε., «Παράκτιος Οικισμός της Κλασικής Εποχής στην Ανατολική Αιγιάλεια», *Αρχαιολογικά Ανάλεκτα εξ Αθηνών* 40-41 (2007-2008), σ. 41-60.
- Κόλια, «Κλειστά...», υπό έκδ.: Κόλια Ε., «Κλειστά σύνολα ελληνιστικής κεραμικής από την αρχαία Βούρα», Θ' Διεθνής Επιστημονική Συνάντηση για την Ελληνιστική Κεραμική, Θεσσαλονίκη 5-9 Δεκεμβρίου 2012 (υπό έκδοση).
- Κόλια, «Πίνακας...», υπό έκδ.: Κόλια Ε., «Πίνακας με ανάγλυφη μορφή Σκύλλας από την Τράπεζα Διακοπού», *Τιμητικός τόμος για τη Στέλλα Δρούγου* (υπό έκδοση).
- Κόλια / Γκαδόλου 2007: Κόλια Ε. / Γκαδόλου Α., «Ναός γεωμετρικών χρόνων στην περιοχή της αρχαίας Ελίκης», *Αρχαιολογία και Τέχνες* 104 (2007), σ. 71-73.
- Kolia 2011: Kolia E., «A Sanctuary of the Geometric Period in ancient Helike, Achaea», *Annual of the British School at Athens* 106 (2011), σ. 201-246.
- Kolia, υπό έκδ.: Kolia E., «The Archaic and Classical Sanctuary at Marmara in Aigeira», *Griechische Kulte und Heiligtümer. Neue Funde und Forschungen*, 6.-7. September 2013, Mainz (υπό έκδοση στη σειρά «Beiträge zur Archäologie Griechenlands»).
- Κόλια / Αλεξοπούλου, υπό έκδ.: Κόλια Ε. / Αλεξοπούλου Γ., «Η νομισματική κυκλοφορία στην περιοχή της Βούρας της Αιγιάλειας. Πληροφορίες από οικιστικά σύνολα», *Το νόμισμα στην Πελοπόννησο, ΣΤ' Επιστημονική Συνάντηση, Άργος, 26-29 Μαΐου 2011, Στρατώνες Καποδίστρια* (υπό έκδοση).
- Kolia / Gadoulou 2011: Kolia E. / Gadoulou A., «Ναός Γεωμετρικών Χρόνων στα Νικολαίικα Αχαΐας», στο A. Mazarakis Ainian (επιμ.), *The "Dark Ages" Revisited. Proceedings of an International Conference in Memory of William D. E. Coulson, Volos, 14-17 June 2007*, Βόλος 2011, σ. 191-209.
- Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 1996: Λιλιμπάκη-Ακαμάτη Μ., *Το Θεομοφόριο της Πέλλας*, Αθήνα 1996.
- Meyer 1939: Meyer E., *Peloponnesische Wanderungen. Reisen und Forschungen zur antiken und mittelalterlichen Topographie von Arkadien und Achaia*, Ζυρίχη-Λειψία 1939.
- Μουτσόπουλος 1958: Μουτσόπουλος Ν., *Αρχιτεκτονικά μνημεία της περιοχής της αρχαίας Βούρας*, Αθήνα 1958.
- Μόσχου 2013: Μόσχου Α., «Αναγνώριση παρελθόντων σεισμών σε αρχαιολογικές ανασκαφές: Το παράδειγμα της Τράπεζας Διακοπού», αδημ. μεταπτυχιακή διατριβή ειδίκευσης, Πανεπιστήμιο Πατρών, Σχολή Θετικών Επιστημών, Τμήμα Γεωλογίας, Τομέας Γενικής Θαλάσσιας Γεωλογίας και Γεωδυναμικής, Πάτρα 2013.
- Παπαχατζής 1980: Παπαχατζής Ν.Δ., *Παυσανίου «Ελλάδος Περιήγησις»*, Αθήνα 1980.
- Πετρόπουλος 1990: Πετρόπουλος Μ., *Αρχαιολογικές έρευνες στην Αχαΐα, Τόμος Τιμητικός Κ.Ν. Τριανταφύλλου, Α'*, Πάτρα 1990, σ. 510-513.
- Πετρόπουλος 2006: Πετρόπουλος Μ., *Ρακίτα - Νικολέικα - Ελίκη - Σαλμενίκο, Πρακτικά Α' Αρχαιολογικής Συνόδου Νότιας και Δυτικής Ελλάδας, Πάτρα 9-12 Ιουνίου 1996*, Αθήνα 2006, σ. 31-52.
- Petropoulos 2007: Petropoulos M., «A Mycenaean Cemetery at Nikoleika near Aigion of Achaia», στο Deger-Jalkotzy S. / Zavadil M. (επιμ.), *LHIIIC Chronology and Synchronisms II, LHIIIC Middle, Proceedings of the International Workshop held at the Austrian Academy of Sciences at Vienna, October 29th and 30th, 2004*, Βιέννη 2007, σ. 253-286.
- Pingiatoglou 1981: Pingiatoglou S., *Eileithyia*, Βύρτσμπουργκ 1981.
- Puillon-Boblaye 1836: Puillon-Boblaye M.E., *Recherches géographiques sur les ruines de la Morée*, Παρίσι 1836.
- Rizakis 1995: Rizakis A.D., *Achaia I, Sources textuelles et histoire regionale*, Αθήνα 1995.
- Rizakis 2002: Rizakis A.D., «L'Achaie péloponnésienne: structure spatiale et géographie historique», στο Greco E. (επιμ.), *Gli Achei e l'identità etnica degli Achei d'Occidente, Atti del Convegno Internazionale di Studi, Paestum, 23-25 febbraio 2001, Paestum-Atene 2002*, σ. 43-66.